

Piotr Olechowski

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Strat Wojennych im. Jana Karskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0003-4108-2682

Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych, dotyczących sowietyzacji dawnych województw południowo-wschodnich II Rzeczy- pospolitej

Słowa kluczowe

Polacy na Wschodzie, ZSRR, aparat represji, struktury władzy, kampanie wyborcze

Streszczenie

Tekst stanowi analizę treści dwóch rozpraw naukowych, obronionych w ostatnich latach na ukraińskiej uczelni oraz w instytucie naukowym. Odnoszą się one do zagadnień związanych z historią ziem południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej już po ich przyłączeniu do ZSRR. Pierwsza z nich dotyczy radzieckich kampanii wyborczych prowadzonych w latach 1939–1953 jako czynnika sowietyzacji regionu. Druga natomiast poświęcona została działalności organów bezpieczeństwa państwowego na terenie obwodu tarnopolskiego w latach 1944–1953. Niniejsza analiza ma w założeniu umożliwić polskich historykom zapoznanie się z pełną treścią masywnych obu dzieł w wersji elektronicznej, pod kątem nowych ustaleń badawczych, ale także stanowić cenną wskazówkę bibliograficzną

Uwagi wstępne

Tematyka dotycząca historii dawnych ziem południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej po zakończeniu II wojny światowej, a w konsekwencji oderwania tych terenów od państwa polskiego od pewnego czasu wzbudza znaczne zainteresowanie historyków, zarówno polskich, jak i ukraińskich. Efektem tego są m.in. wydane w ostatnich latach monografie naukowe, dotyczące pierwszych lat sowietyzacji obszaru dawnych województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego¹.

Trzeba przy tym zauważyć, że ukraińscy historycy podejmują też działania w odniesieniu do obszaru „Zachodniej Ukrainy”, czego przykładem może być choćby wydana kilka lat temu monografia obwodu zakarpackiego w latach 1944–1953². Tamtejsi naukowcy prowadzą jednak również badania dotyczące procesów sowietyzacji ziem wchodzących wcześniej w skład II Rzeczypospolitej. W ostatnim czasie na ukraińskich uczelniach wyższych (oraz w instytutach badawczych) przygotowano wiele rozpraw kandydackich (doktorskich) oraz doktorskich (habilitacyjnych), poświęconych przedmiotowemu zagadnieniu. Niektóre z nich były już analizowane na łamach „Kwartalnika Kresowego”, wraz z podaniem dostępu do całej treści w wersji elektronicznej. Nie oznacza to jednak, że wątek ten został w pełni wyczerpany. Warto zatem kontynuować tego rodzaju prezentację najnowszych osiągnięć ukraińskich historyków, w odniesieniu do przebiegu sowietyzacji dawnych ziem południowo-wschodnich II RP, w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

W szerszej perspektywie zestawienie tego rodzaju badań stanowić może interesujący postulat badawczy, dotyczący analizy przemian społeczno-polityczno-gospodarczych w latach 1944/1946–1953/1956 na obszarze całej „Zachodniej Ukrainy”, włączając w to obwód zakarpacki (przed II wojną światową w składzie Czechosłowacji i Węgier) oraz czerniowiecki (w okresie międzywojennym w granicach

---

¹ Zob. m.in. D.K. Markowski, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, IPN, Warszawa 2020; A.R. Kaczyński, *Sowietyzacja Wołynia 1944–1956*, IPN, Warszawa 2022; P. Olechowski, *W cieniu dwóch totalitaryzmów. Życie codzienne na ziemi stanisławowskiej 1939–1944*, Instytut Pileckiego, Warszawa 2023; idem, *Agonia Polaków we Lwowie 1944–1959*, IPN, Warszawa 2024.

² В. Міщанин, *Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.*, РІК-У, Ужгород 2018.

Rumunii). W ten sposób można by uzyskać odpowiedzi na wiele pytań badawczych, odnoszących się choćby do podobieństw i różnic w przebiegu sowietyzacji dawnych ziem polskich, czechosłowackich, węgierskich i rumuńskich, od 1946 roku tworzących „Zachodnią Ukrainę”.

W każdym razie, warto zwrócić w tym kontekście uwagę na dwie rozprawy naukowe, obronione w ostatnich latach przez ukraińskich historyków. Pierwsza z nich, autorstwa Oleksandry Stasiuk stanowiła podstawę nadania stopnia doktora nauk historycznych (odpowiednik polskiej habilitacji) w 2021 roku w lwowskim Instytucie Ukrainoznawstwa im. Iwana Krypjakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Dotyczy ona radzieckich kampanii wyborczych jako czynnika sowietyzacji zachodnich obwodów USRR w latach 1939–1953³. Druga natomiast poświęcona została działalności radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego na terenie obwodu tarnopolskiego w latach 1944–1953. Jej obrona, przeprowadzona w 2023 roku, stanowiła podstawę nadania stopnia doktora historii, odpowiadającego obecnie analogicznemu stopniowi naukowemu w Polsce.

Kampanie wyborcze jako czynnik sowietyzacji „Zachodniej Ukrainy” 1939–1953

Rozprawa doktorska Oleksandry Stasiuk liczy 466 stron, zaś jej strukturę tworzy siedem rozdziałów, wstęp, zakończenie, wnioski oraz bibliografia. Ze względu na objętość dysertacji, aż dwie jej części poświęcone zostały zagadnieniom wprowadzającym do właściwej narracji.

Rozdział pierwszy dotyczy bowiem zagadnień z zakresu dotychczasowej historiografii oraz bazy źródłowej, wykorzystanej w przedstawionych wynikach badań. Autorka zauważa, że ustalenia innych historyków (a także prawników) podzielić można w dużej mierze, stosując cezurę, w której powstały konkretne opracowania. W czasach radzieckich były one niemal bezkrytyczne w stosunku do badanego zagadnienia, zaś obecnie tendencja ta prawie całkowicie się

---

³ О. Стасюк, *Радянські виборчі кампанії як чинник радянізації західних областей УРСР (1939–1953 рр.)*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2021, сс. 466, https://chtyvo.org.ua/authors/Stasiuk_Oleksandra/Radianski_vyborchi_kampanii_iak_chynnyk_radiazatsii_zakhidnykh_oblastei_URSR_19391953_rr/ [dostęp: 6.07.2024].

odwróciła⁴. Wypada się zgodzić z tym twierdzeniem, gdyż publikacje wydane w okresie ZSRR istotnie najczęściej są jedynie smutnym świadectwem czasów, w których powstały. Niemniej, warto pamiętać, że przy umiejętnym odrzuceniu ówczesnej ideologii (co nie jest łatwe), można jednak uzyskać z tego typu opracowań wiele rzeczowych informacji.

Baza źródłowa, do której sięgnęła O. Stasiuk, wygląda naprawdę imponująco. W całej pracy znajdziemy bowiem odwołania aż do 1211 pozycji o różnym charakterze. Najważniejsze miejsce wśród nich zajmują oczywiście materiały źródłowe, zgromadzone w 11 archiwach na terenie Ukrainy i Białorusi (w Centralnym Państwowym Archiwum Wyższych Organów Władzy i Kierownictwa Ukrainy w Kijowie, Centralnym Państwowym Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy w Kijowie, Wydzielonym Państwowym Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie, Państwowym Archiwum Obwodu Wołyńskiego w Łucku, Państwowym Archiwum Obwodu Zakarpackiego w Użhorodzie, Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego, Państwowym Archiwum Obwodu Tarnopolskiego, Państwowym Archiwum Obwodu Iwano-Frankińskiego, Państwowym Archiwum Obwodu Rówieńskiego, Państwowym Archiwum Obwodu Czerniowieckiego oraz Narodowym Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku). Dalsze zapisy bibliograficzne stanowią dzienniki i wspomnienia, prasa z epoki, dokumenty publikowane, opracowania, autoreferaty niepublikowanych rozpraw naukowych oraz zasoby internetowe. Tak bogate zestawienie z całą pewnością może okazać się pomocne również dla polskich badaczy okresu powojennego na wskazanym obszarze. Powyższe publikacje dotyczą bowiem nie tylko kampanii wyborczych, ale także wszechobecnej propagandy państwowej, przemian w sferach gospodarczo-politycznych, jak również życia codziennego w nowej, radzieckiej rzeczywistości.

W drugim rozdziale Autorka wyjaśniła jak rozumie pojęcie „sowietyzacji” oraz „kampanii wyborczej”. Ta część rozprawy zawiera również informacje odnoszące się do najważniejszych zagadnień z zakresu przyjętej metodologii badawczej.

Trzecia część dysertacji dotyczy systemu wyborczego w ZSRR od początku istnienia tego organizmu państwowego. Można więc zapoznać się z osobliwościami i praktyczną realizacją radzieckich

---

⁴ Ibidem, s. 50.

wyborów, jak również funkcjonowaniem i kompetencjami poszczególnych organów władzy. Interesująco wygląda także analiza roli deputowanego w ZSRR na przestrzeni lat⁵. Publikacja tego fragmentu stanowi więc ostateczne wprowadzenie do właściwej narracji, dotyczącej ziem „Zachodniej Ukrainy”.

Dalsze części dysertacji (rozdziały czwarty i piąty) poświęcone zostały już jednoznacznie przedmiotowemu zagadnieniu – przebiegowi kampanii wyborczych w odniesieniu do lat 1939–1941 oraz 1946–1953. Autorka nie tylko ukazuje w nich dokładne dane statystyczne, ale również wnikliwie analizuje przebieg samych kampanii wyborczych w poszczególnych obwodach „Zachodniej Ukrainy” (Iwowskim, drohobyckim, wołyńskim, rówieńskim, stanisławowskim, tarnopolskim, zakarpackim i czerniowieckim). Jak już wspominałem, jest to podejście niezwykle interesujące i wręcz pożądane, gdyż ukazuje przebieg zjawiska (w tym wypadku – kampanii wyborczych) na terenie scalonych ziem, jeszcze do niedawna wchodzących w skład różnych organizmów państwowych.

W odniesieniu do okresu powojennego Autorka ukazała również wiele absurdów, związanych z przeprowadzaniem kampanii wyborczych, zwłaszcza na prowincji. Tamtejsza ludność wielokrotnie bowiem (mimo postępującej stalinizacji) wyrażała swój sprzeciw wobec sztucznie przeprowadzanych „konsultacji społecznych”, przebiegających w praktyce według przygotowanego wcześniej scenariusza⁶.

W rozdziale szóstym O. Stasiuk poruszyła bardzo istotną kwestię, a mianowicie rolę nowo wybranych przedstawicieli lokalnych władz w procesie sowietyzacji poszczególnych obszarów „Zachodniej Ukrainy”. Autorka doszła przy tym do wniosku, że już jesienią 1939 roku na analizowanym terenie całkowicie zaprzepaszczono wcześniejsze tradycje demokratycznych wyborów. Natomiast utworzony wówczas system Rad na poszczególnych poziomach „samorządu” miał charakter czysto fikcyjny, gdyż najważniejsze decyzje i tak zapadały na szczeblu centralnym (republikańskim w Kijowie oraz ogólnozwiązkowym w Moskwie)⁷.

Ostatnia część rozprawy (rozdział siódmy) dotyczy natomiast reakcji społeczeństwa na sposób prowadzenia przedmiotowych

---

⁵ Ibidem, s. 122.

⁶ Ibidem, s. 264.

⁷ Ibidem, s. 290–291.

kampanii wyborczych. W tym zakresie Autorka niemal całkowicie pomija jednak okres pierwszej okupacji radzieckiej lat 1939–1941, koncentrując prawie całą uwagę na wydarzeniach odbywających się po roku 1946. Przy takim ujęciu nie może więc dziwić fakt, że najwięcej miejsca O. Stasiuk poświęciła działalności struktur OUN i UPA w zakresie walki z narzucaną przez radziecką administrację ideologią. Można zatem zapoznać się nie tylko z metodami prowadzenia agitacji przeciwko wyborom przez ukraińskie nacjonalistyczne podziemie, ale także ze sposobami zwalczania tych grup przez organy bezpieczeństwa państwowego. Nieco mniej miejsca Autorka poświęciła natomiast formom i metodom sprzeciwu ze strony ludności cywilnej.

We wnioskach umieszczonych na końcu pracy O. Stasiuk stwierdza, że kampanie wyborcze w całym ZSRR odbywały się pod silną kontrolą partii komunistycznej oraz służb specjalnych. Z tego powodu wiele elementów podlegało dosłownie „ręcznemu sterowaniu” (dobór komisji, metody prowadzenia agitacji, finansowanie przebiegu czy wreszcie oficjalne statystyki, które niemal zawsze wskazywały 99,9% frekwencji). Z tego też powodu, lokalne organy władzy były całkowicie zależne od wspomnianych struktur państwowych. Jak podaje Autorka, nawet miejscowi Ukraińcy, pamiętający wybory z okresu międzywojennego na terenie Polski i Rumunii, bardzo szybko zrozumieli faktyczny cel prowadzonych od jesieni 1939 roku masowych akcji agitacyjnych⁸.

Interesująco wyglądają wnioski O. Stasiuk w odniesieniu do okresu po roku 1946. Zdaniem Autorki początkowo miejscowa ludność – ze względu na wciąż trwające krwawe walki ukraińskiego podziemia z radzieckimi organami bezpieczeństwa państwowego – niezbyt ochoczo udawała się do urn wyborczych. Sytuacja zmieniła się jednak po roku 1950, przede wszystkim na skutek zauważalnych już w tym czasie zmian w życiu codziennym w zakresie industrializacji, kolektywizacji i rusyfikacji. Wówczas udział miejscowej ludności w wyborach stał się znacznie bardziej masowy⁹.

W zamykającym rozprawę aneksie O. Stasiuk zamieściła ponad 20 różnego rodzaju tabel i wykresów, zawierających najistotniejsze dane statystyczne z przebiegu poszczególnych wyborów w ZSRR¹⁰.

---

⁸ Ibidem, s. 375–376.

⁹ Ibidem, s. 376.

¹⁰ Ibidem, s. 446.

Takie zestawienie z całą pewnością ułatwi odbiór tych danych w ujęciu porównawczym, odnoszącym się do poszczególnych lat.

Podsumowując, trzeba jednoznacznie stwierdzić, że rozprawa Oleksandry Stasiuk jest opracowaniem niezwykle ważnym i potrzebnym w historiografii, gdyż wnosi do niej wiele nieznanych dotąd faktów, liczb i przykładów działań nie tylko z obszaru miast obwodowych, ale często również z głębokiej prowincji. Takie podejście niewątpliwie wymagało nie tylko żmudnej i czasochłonnej kwerendy, ale także późniejszej należytej interpretacji uzyskanych tą drogą informacji.

Przeanalizowana rozprawa powinna być obowiązkową lekturą nie tylko dla badaczy powojennej historii dawnych województw południowo-wschodnich II RP, ale także dla historyków zajmujących się choćby dziejami ukraińskiego nacjonalistycznego podziemia. Wiele zawartych w rozprawie informacji dotyczy bowiem walk UPA z radziecką administracją państwową w okresie powojennym, w kontekście organizowanych przez nią kolejnych kampanii wyborczych.

Organy bezpieczeństwa w obwodzie tarnopolskim 1944–1953

Działalność radzieckich organów bezpieczeństwa w okresie powojennym w ukraińskiej historiografii wciąż pozostaje tematem dość słabo zbadanym. Wynika to przede wszystkim z wcześniejszego braku dostępu do źródeł, które w znacznej mierze zostały odtajnione dopiero w drugiej dekadzie XXI stulecia. Dodatkowo praca badawcza z tego rodzaju dokumentacją wymaga nie tylko odpowiedniego podejścia, ale także specyficznych umiejętności analitycznych, pozwalających na wyciągnięcie wniosków z informacji zapisanych często w sposób dobrze zakamuflowany.

Tym bardziej cieszy więc fakt obrony rozprawy doktorskiej, dotyczącej działalności radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego na terenie obwodu tarnopolskiego w latach 1944–1953, autorstwa Romana Pyrożyszyna¹¹. Dysertacja o takim właśnie tytule została obroniona w 2023 roku na Tarnopolskim Narodowym Pedagogicznym Uniwersytecie im. Wołodymyra Hnatiuka, pod kierunkiem prof. Mykoły Moskaljuka.

---

¹¹ Р. Пирожин, Дисертація «Діяльність радянських органів державної безпеки в тернопільській області (1944–1953 рр.)», Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, сс. 247, https://chtyvo.org.ua/authors/Pyrozhyshyn_Roman/Diialnist_radianskykh_orhaniv_derzhavnoi_bezpeky_v_Ternopilskii_oblasti_19441953_rr/ [dostęp: 5.07.2024].

Maszynopis pracy liczy 247 stron, zaś jej układ tworzą cztery rozdziały, uzupełnione o wstęp, streszczenie, wykaz skrótów, wnioski, bibliografię oraz dodatki. Zasadnicza treść rozprawy zajmuje jednak mniej niż 200 stron.

Pierwszy rozdział, zgodnie z obowiązującymi w nauce ukraińskiej normami, poświęcony został zagadnieniom metodologicznym, a także prezentacji bazy źródłowej oraz dotychczasowej historiografii w zakresie przedmiotowego badania. Wykorzystany przez Autora wykaz nie jest jednak imponujący, gdyż liczy zaledwie 229 pozycji, uwzględniając w tym zarówno źródła normatywne, jak i opracowania oraz dokumenty opublikowane drukiem. Sprawy nie ułatwia również fakt, że w podanej bibliografii R. Pyrożyszyn nie zastosował tradycyjnego podziału na wskazane wyżej elementy, lecz posłużył się zapisem wszystkich wykorzystanych materiałów w jednym ciągu, wg porządku pojawienia się odwołania do nich na kartach dysertacji¹². Takie podejście znacznie utrudnia zapoznanie się z wykorzystanym materiałem źródłowym, w ramach którego można zauważyć zbiory czterech instytucji z Kijowa (Wydzielone Państwowe Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz Centralne Państwowe Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy) i Tarnopola (Archiwum Obwodowego Zarządu Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz Państwowe Archiwum Obwodu Tarnopolskiego). W żadnym razie nie można traktować tego jako zestawienia o charakterze niepełnym, gdyż zakres badań ogranicza się przecież wyłącznie do granic obwodu tarnopolskiego.

W kontekście pierwszego rozdziału warto odnotować stworzony przez R. Pyrożyszyna słownik pojęć związanych z działaniami radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego¹³. Dzięki temu można zapoznać się z ówczesnym słownictwem stosowanym w analizowanej przez Autora dokumentacji, a co za tym idzie, należyście zrozumieć jej treść.

Dość osobliwym zjawiskiem jest jednak podawanie na końcu każdego z czterech rozdziałów spisu wykorzystanych w nim źródeł i opracowań (które przecież zostały powtórnie zamieszczone w tej samej formie na końcu rozprawy). Można jedynie domyślać się celu takiego zabiegu, na skutek którego Autor „zyskał” co najmniej kilkanaście stron w skali całego maszynopisu.

---

¹² Ibidem, s. 218–241.

¹³ Ibidem, s. 52–53.

W rozdziale drugim R. Pyrożyszyn skupił się na przedstawieniu okoliczności formowania i funkcjonowania radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego na analizowanym obszarze, z podziałem na lata 1944–1945 oraz 1946–1953. W tej części rozprawy można więc zapoznać się nie tylko z warunkami powołania służb specjalnych na dość specyficznym terenie (dawne województwo tarnopolskie w granicach II Rzeczypospolitej było obszarem granicznym z ZSRR). Autor przedstawił także możliwości podwyższenia własnych kwalifikacji przez funkcjonariuszy (przede wszystkim w zakresie odbywania cyklicznych szkoleń), jak również okoliczności sprawowania kontroli nad służbami specjalnymi przez organa partyjne. Szczególnie interesująco wygląda w tym kontekście zamieszczony dokładny wykaz szkoleń wraz z podaniem ich tematyki oraz liczby godzin, przeznaczonych na realizację poszczególnych zagadnień¹⁴. Pod koniec rozdziału Autor zaprezentował również ciekawe okoliczności mianowania konkretnych funkcjonariuszy na wyższe stanowiska w obwodowych strukturach bezpieczeństwa państwowego. Doszedł przy tym do wniosku, że tego rodzaju nominacje były całkowicie podporządkowane woli kierownictwa partyjnego, zarówno na szczeblu obwodowym w Tarnopolu, jak i republikańskim w Kijowie oraz ogólnozwiązkowym w Moskwie¹⁵.

Trzeci rozdział Autor poświęcił analizie konkretnych kierunków działań radzieckich służb specjalnych na terenie obwodu tarnopolskiego w przyjętej cezurze. Narracja w głównej mierze dotyczy zwalczania ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego, wciąż aktywne w regionie w latach powojennych. Niemniej, na kartach rozdziału odnajdziemy również kwestię walki ze zdelegalizowanymi strukturami Kościoła greckokatolickiego oraz ruchami religijnymi. Z punktu widzenia polskiego badacza, najistotniejsze są w tym kontekście informacje dotyczące aktywności nielicznych w obwodzie wspólnot rzymskokatolickich (według stanu na 1 stycznia 1949 roku na tym terenie funkcjonowało zaledwie 11 parafii, do których uczęszczało 2 866 wiernych)¹⁶. Niemniej, ta część dysertacji zawiera również szczegółowe dane w zakresie zwalczania różnych odłamów protestanckich oraz sekt religijnych. Nie brakuje też informacji na temat udziału służb specjalnych w przeprowadzaniu procesów wysiedleń-

---

¹⁴ Ibidem, s. 105.

¹⁵ Ibidem, s. 115.

¹⁶ Ibidem, s. 149–150.

czych osób „nieodpowiednich” z punktu widzenia władz. R. Pyrożyszyn porusza również rzadko podnoszone w literaturze naukowej kwestie odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego, w przypadku dopuszczenia się przez nich złamania obowiązującego prawa. Zauważa przy tym, że choć były to przypadki dość częste, to jednak niezwykle rzadko kończyły się one procesami karnymi, a jeszcze rzadziej wyrokami skazującymi czy nawet wydaleniem ze służby¹⁷.

Czwarty, dość krótki (zaledwie kilkanaście stron) rozdział dotyczy następstw działalności represyjnej radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego w obwodzie tarnopolskim w latach 1944–1953. Wczytując się w jego treść, widać jednak, że ma on w dużej mierze charakter statystyczny – prezentuje bowiem najistotniejsze zmiany w strukturze ludności obwodu, począwszy od polskiego spisu powszechnego w 1931 roku, skończywszy zaś na radzieckim spisie z 1959 roku. Oczywistym wnioskiem jest w tym kontekście znaczny wzrost liczby Ukraińców (ponad 90% ogółu) i pojawienie się Rosjan, przy spadku odsetka Polaków i Żydów do wartości niemal symbolicznych¹⁸. W tej części Autor porusza także kwestię rekrutacji funkcjonariuszy służb specjalnych w regionie, wśród których zdecydowanie dominowali przybysze ze wschodnich połaci radzieckiej Ukrainy i ZSRR. Nie powinno to jednak dziwić, gdyż nowa administracja nie miała zaufania do miejscowej ludności, wśród której wiele osób było członkami bądź też wspierało działalność ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego.

We wnioskach R. Pyrożyszyn stwierdził, że działalność radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego w analizowanym regionie od początku ich powstania podlegała strukturom zewnętrznym. Wszystkie powołane jednostki i wydziały zorganizowano według ogólnych wytycznych z Kijowa i Moskwy. Po reformie z 1946 roku (przekształceniu NKWD w MGB¹⁹), lokalne struktury w obwodzie tarnopolskim przetrwały do 1953 roku bez większych zmian²⁰.

Podsumowując treść rozprawy R. Pyrożyszyna, można stwierdzić, że tego rodzaju badania są czymś niezwykle potrzebnym w od-

---

¹⁷ Ibidem, s. 179.

¹⁸ Ibidem, s. 194.

¹⁹ Министерство Государственной Безопасности (pol. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego).

²⁰ Р. Пирожин, op. cit., s. 213.

niesieniu do wszystkich ziem „Zachodniej Ukrainy”, bynajmniej nie tylko w stosunku do pierwszej powojennej dekady. Ukazane przez Autora osobliwości funkcjonowania radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego na terenie obwodu tarnopolskiego można byłoby osadzić szerzej w kontekście komparatystycznego zestawienia z analogiczną sytuacją w innych obwodach ówczesnej Ukrainy Radzieckiej. To jednak wymagałoby pracy całego zespołu badaczy.

W każdym razie, powyższa rozprawa jest opracowaniem oryginalnym, z którym powinni zapoznać się również polscy historycy, podejmujący badania nad działaniem organów bezpieczeństwa w powojennej rzeczywistości. Szczególnie rekomenduję jej lekturę pracownikom Instytutu Pamięci Narodowej, gdyż może to zaowocować powstaniem postulowanych wyżej studiów porównawczych nad działalnością „bezpieki” w poszczególnych krajach bloku socjalistycznego.

Podsumowanie

Przeanalizowane wyżej rozprawy naukowe prowadzą niewątpliwie do wniosku, że mimo wielu problemów codziennej egzystencji badaczy ukraińskich (przede wszystkim ze względu na trwającą *de facto* od ponad dekady wojnę z Rosją), ich aktywność nie maleje. Szczególnie cieszy zaś w tym kontekście praca z materiałem źródłowym proveniencji radzieckiej (i jego krytyczna analiza), co nie było możliwe jeszcze kilkanaście lat wcześniej.

Można oczywiście dyskutować nad zasadnością przyjętej cezury końcowej, którą w obu pracach stanowi rok 1953, związany ze śmiercią Józefa Stalina. Bardziej adekwatne mogłoby się przecież wydawać doprowadzenie narracji do roku 1956, związanego z oficjalnym potępieniem „kultu jednostki” w ZSRR przez Nikitę Chruszczowa.

Tym niemniej, pozostaje wyrazić nadzieję, że wątki związane z historią Ukrainy w składzie ZSRR będą rozwijane również w kolejnych latach. Wymaga tego bowiem nie tylko aktualna sytuacja geopolityczna, ale także postępująca coraz bardziej we wszystkich sferach życia chęć odrzucenia radzieckiego dziedzictwa. Niech zatem nauka historyczna będzie jednym z elementów tego rodzaju daleko idących przemian.

Piotr Olechowski

Bibliografia

Niepublikowane maszynopisy rozpraw naukowych

Стасюк Олександра, *Радянські виборчі кампанії як чинник радянізації західних областей УРСР (1939–1953 рр.)*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2021, сс. 466, https://chtyvo.org.ua/authors/Stasiuk_Oleksandra/Radianski_vyborchi_kampanii_iak_chynnyk_radianizatsii_zakhidnykh_oblastei_URS_19391953_rr/ [dostęp: 6.07.2024].

Пирожишин Роман, *Дисертація «Діяльність радянських органів державної безпеки в тернопільській області (1944–1953 рр.)*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, сс. 247, https://chtyvo.org.ua/authors/Pyrozhyshyn_Roman/Diialnist_radianskykh_orhaniv_derzhavnoi_bezpeky_v_Ternopilskii_oblasti_19441953_rr/ [dostęp: 5.07.2024].

Opracowania

Markowski Damian Karol, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, IPN, Warszawa 2020.

Кaczyński Adam Rafał, *Sowietyzacja Wołynia 1944–1956*, IPN, Warszawa 2022.

Міщанин Василь, *Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.*, PIK-У, Ужгород 2018.

Olechowski Piotr, *Agonia Polaków we Lwowie 1944–1959*, IPN, Warszawa 2024.

Olechowski Piotr, *W cieniu dwóch totalitaryzmów. Życie codzienne na ziemi stanisławowskiej 1939–1944*, Instytut Pileckiego, Warszawa 2023.

A Review of Contemporary Ukrainian Dissertations on the Sovietization of the Former Southeastern Provinces of the Second Polish Republic

Keywords

Poles in the East, USSR, repressive apparatus, power structures, election campaigns

Abstract

The text is a content analysis of two dissertations defended in recent years at a Ukrainian university and research institute. They address issues related to the history of the southeastern lands of the Second Polish Republic after their annexation to the USSR. The first concerns Soviet election campaigns conducted between 1939 and 1953 as a factor in the Sovietization of the region. The second is devoted to the activities of the state security apparatus in the Ternopil region in the years 1944–1953. The present analysis is intended to enable Polish historians to familiarise themselves with the full typescripts of both works electronically, in terms of new research findings, but also to provide valuable bibliographical guidance.

Ein Überblick über zeitgenössische ukrainische wissenschaftliche Abhandlungen über die Sowjetisierung der ehemaligen südöstlichen Woiwodschaften der Zweiten Polnischen Republik

Schlüsselwörter

Polen im Osten, UdSSR, Repressionsapparat, Machtstrukturen, Wahlkampagnen

Zusammenfassung

Der Text ist eine Analyse des Inhalts von zwei wissenschaftlichen Abhandlungen, die in den letzten Jahren an einer ukrainischen Universität und einem wissenschaftlichen Institut verteidigt wurden. Sie beziehen sich auf Fragen im Zusammenhang mit der Geschichte der südöstlichen Gebiete der Zweiten Polnischen Republik nach deren Anschluss an die UdSSR. Die erste davon betrifft die sowjetischen Wahlkampagnen in den Jahren 1939–1953 als Faktor der Sowjetisierung der Region. Die zweite war der Tätigkeit der staatlichen Sicherheitsorgane in der Region Tarnopol in den Jahren 1944–1953 gewidmet. Die vorliegende Analyse soll es polnischen Historikern ermöglichen, sich mit den vollständigen Maschinenschriften beider Werke in elektronischer Version vertraut zu machen, und zwar im Hinblick auf neue Forschungsergebnisse, aber auch als wertvolle bibliographische Orientierungshilfe.

Обзор современных украинских научных трудов по теме советизации бывших юго-восточных воеводств довоенной Польши

Ключевые слова

Поляки на Востоке, СССР, аппарат репрессий, властные структуры, избирательные кампании

Резюме

Текст представляет собой анализ двух диссертаций, защищенных в последние годы в одном из украинских вузов и научно-исследовательском институте. Они затрагивают вопросы, связанные с историей юго-восточных территорий довоенной Польши после их присоединения к СССР. Первая касается советских избирательных кампаний, проводимых в период с 1939 по 1953 год, как фактора советизации региона. Вторая же посвящена деятельности органов государственной безопасности в тернопольской области в 1944–1953 гг. Настоящий анализ призван дать возможность польским историкам ознакомиться с полными машинописными текстами обеих работ в электронном виде, что может стать помощью при научной деятельности, а также предоставить ценные библиографические рекомендации.